

Skudsmålsbogens historie

Karen Straarup 2019

kstraarup@wwi.dk

Noter fra foredraget

Lidt om tyendets historie

- Helt tilbage fra 1600-tallet har myndighederne ønsket at kontrollere tyende og løsgængere (Forordn 1606/Danske Lov 1683. Arbejdspligt. Hvis man ikke havde fast arbejde, var man løsgænger)
- 1700-tallet: Stavnsbåndet, samt forordninger om tyende
- 1814: Skolelov + Kirkebog med til- og afgang
- 1820'erne flere forsøg på opstramning/ændring
- Fra 1833 fik alle, der ville tage tjeneste som tyende uden for fødesognet, pligt til at have en skudsmålsbog
- Der vankede store bøder, hvis den blev væk
- Muligheder for tyende i 1833
- Tyendeloven 1854 (ændr 1867) – 1921
- Før 1833: Pas, løse stemplede papirer
- 5. september 1832 (i kraft 1833): Forordning om skudsmålsbøger til alt tyende
- 1854: Ophøjet til lov (Tyendeloven)
- Fra 1867: Ingen personlige skudsmål tilladt - blev ikke overholdt
- 1921: Ordningen med skudsmålsbøger ophævet (Medhjælperloven)

Hvem skrev i skudsmålsbogen?

- Første indførsel var oftest konfirmationsattesten (præsten).
- Derefter ofte oplysning om vaccination, skolegang, påtegning ved flytning til et andet sogn og vidnesbyrd fra præsten.
- Loven krævede, at alle der søgte arbejde uden for deres fødesogn, skulle have en skudsmålsbog. En person, der mistede sin skudsmålsbog, kunne derfor straffes for det.
- Indtil 1873: Ved flytning fra et sogn til et andet skulle skudsmålsbogen forelægges for sognepræsten i begge sogne.

- Fra 1873 overgik denne funktion til sognefogeden der førte flytningen ind i tyendeprotokollen. I byerne fra 1854 til byfogeden.
- Husbonden skrev både ved ansættelse og afrejse.
- Husbonden indførte tidspunkter for tjenesten, evt. løn og før 1867 skudsmål.
- Under en ansættelse blev skudsmålsbogen opbevaret af husbonden. Dermed var det umuligt for den ansatte at forlade pladsen i utide.

Hvor finder vi skudsmålsbøgerne?

- Rigsarkivet (i Viborg ca. 2000) Søg i Daisy www.sa.dk
- Folkemindesamlingen
- Nationalmuseet (Brede)
- Lokalarkiver/Stadsarkiver
Søg i <http://arkiv.dk> og <http://www.starbas.net/>
- Kvindemuseet i Aarhus, samt andre mindre museer <https://www.kulturarv.dk/mussam/Forside.action>
- Billeder og tekster på nettet fra privatpersoner – søg i Google
- Hos private
- Genbrug/Loppemarked
- Til salg på nettet

Hvad kan man forvente at finde?

- Personoplysninger: Navn, fødselsdato, sogn, forældres navne og stilling
- Afslutning af skolen, konfirmation
- I de ældre bøger: Karakterer i skolen og bedømmelse ved konfirmation, altergang
- Eksempler på "andet":
En pige havde fået et uægte barn, det er skrevet ind.
Bibelord ved konfirmationen

"Præstens mening"

- Tjenesteforhold og løn kan være indført
- Senere tilførsler af mere privat art: Familiedata, salmer, regnskab, foto af gård, avisudklip, koppeattester og lignende indlagt

Vigtige årstal

1683: Danske Lov. Enevælde. Tyende som husbondens "ejendom"

1791: To forordninger, skærpe på flere områder. Skudsmål, lydighed

1814: Kirkebog med til- og afgang. Skolelov

Før 1833 – løse papirer, pasbøger mm

1832: Forordning om skudsmålsbog

1833-1921: Skudsmålsbog

1791-1867: Egentlige skudsmål om tjenesten var tilladt

1854: Tyendeloven indføres (Forordningen ophøjes til lov)

1854: Tyendeprotokoller i byerne. Byfogeden

1867: Udtalelser om tjenesten ikke tilladt mere

1873: Tyendeprotokoller på landet. Sognefogeden

1890-1921: Mange holdt op med at bruge skudsmålsbogen

1921: Skudsmålsbogen afskaffes, erstattes af Medhjælperloven

1921: Husbonds revselsesret afskaffes med Medhjælperloven

Rigsarkivet i Odense (Efter Mette Fløjborg, DIS-Odense)

- På Rigsarkivet i Odense har de en samling på ca. 1.500 skudsmålsbøger. De fleste pillet ud af deres oprindelige sammenhæng og opbevares i kasser i nummerorden. Der findes en registratur til kasserne, men lidt omstændeligt:
- I Daisy skrives søgeord = Arkivfunktionen for samlinger dannet af Landsarkivet for Fyn
- Vælg på listen: Alfabetisk register til vandre-, skudsmåls- og opholdsbog
- Her findes 2 fysiske enheder, dvs. en stak kartotekskort for efternavn A-L og M-Å.
- I dette kartotek finder du måske et interessant navn. Kig på sedlens løbenummer nederst.
- Gå nu til Daisy igen og vælg atter Arkivfunktionen for samlinger dannet af Landsarkivet for Fyn.
- Vælg arkivserien Vandre-, skudsmåls- og opholdsbog.
- Her findes 18 fysiske enheder. Vælg den, der indeholder det løbenummer du fandt før.

Stemmeretten

Ved Grundloven i 1849 blev en række befolkningsgrupper udelukket fra politisk deltagelse. Disse grupper er blevet kaldt "de syv F'er" - nu 8!

- Fruentimmere (1915 F, 1908 K, 1907 V, 1905 H, 1903 M)

- Folkehold (1915)
- Fattige(1961, men gælder i princippet stadig)
- Fallenter (1961, men gælder i princippet stadig)
- Fjolser (gælder stadig umyndiggjorte)
- Forbrydere (gælder stadig for umyndiggjorte)
- Fremmede (gælder stadig til Folketingsvalg)
- (Det 8. F: De farende). (1915)
- <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/1915-demokrati-og-valgret-historien-om-de-syv-fer/>

Litteratur:

- Tyendeloven findes <http://danmarkshistorien.dk>
- Tyendes retsstilling 1683-1921. <http://danmarkshistorien.dk>
- <http://www.historie-online.dk>
- Pia Fris Laneth: 1915 - da kvinder og tyende blev borgere. 2015
- Elisabeth Andersen: Fejekost og stemmeret. 1988
- Anette Faye Jacobsen: Husbondret. Rettighedskulturer i Danmark 1750-1920. 2008.
- Herskab og tjenestefolk. Skæbnefortællinger. Gl Estrup
<http://gammelestrup.dk>
- Peter Bøge: Husbond og tyende - landbohusholdet som arbejdsenhed 1868-86.
<https://tidsskrift.dk/index.php/fortidognutid/article/viewFile/47412/88091>
- Agnete Birger Madsen: Familie- og arbejdsliv på landet ca. 1870-1900.